

ПРОТИЛЕЖНІСТЬ СЕЛА І МІСТА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Т.О. Філіппова, аспірантка кафедри філософії ХНПУ ім. Г.С.Сковороди

У статті здійснено спробу філософського осмислення протилежності села і міста в контексті сформованих ними соціокультурних просторів. Визначено характерні риси міста. Проведено порівняльний аналіз впливу соціокультурного простору міста і соціокультурного простору села на людину. Проаналізовано формування образу міста і його вплив на людину.

Ключові слова: соціокультурний простір, місто, символ, габітус.

Актуальність дослідження. Важливою ознакою сучасного духовного життя є зростання інтересу до проблемного поля міста як соціокультурного феномена. Особливої гостроти зазначена проблема набуває в процесі культурної глобалізації, формування інформаційного суспільства, які нівелюють простір людини і провокують виникнення соціальних протиріч.

Розробленість теми. Представники європейської думки, М. Вебер, Г. Зіммель, О. Шпенглер досліджують місто як об'єднання людей на основі суспільних відносин. Представник французької філософської думки П. Бурд'єконцептуалізував соціальний простір. Серед робіт, спрямованих на вивчення архітектурно-естетичного образу міста, слід виділити дослідження Л.Б. Когана, В.Л. Глазичева, А.Д. Іконнікова, К. Лінча; символічний аспект існування соціокультурного простору досліджують Е. Кассіра, А. Ф. Лосева, К.Г. Юнга.

Мета статті здійснити спробу філософського осмислення протилежності села і міста в контексті сформованих ними соціокультурних просторів.

Викладення основного матеріалу. Спроба розглянути соціокультурний простір не нова. Відповідно до тверджень П. Бурд'є, простір є багатомірним в ньому відбувається взаємодія між економічним, культурним і соціальним. Як ми з'ясували з концепції П. Бурд'є, просторові структури мінливі і взаємодіють між собою. П. Бурд'є розглядає соціальний простір як певні

структури взаємовідносин між людьми навколо непомітних зв'язків, які створюють простір позицій, зовнішніх по відношенню один до одного[1,с.53].

На нашу думку, соціокультурний простір міста – штучне середовище проживання, що є соціально позначеним і сконструйованим за допомогою внесення соціальних реальностей у фізичний світ. З позиції соціологічного підходу, соціокультурний простір міста – це спосіб привласнення соціальної організації і структурування простору проживання людей. Отже, соціокультурний простір міста – простір чуттєвий, що проходить крізь розум і серце людини, активно впливаючи за допомогою створення зовнішніх символів. На нашу думку, соціокультурний простір села – це природне середовище проживання, яке склалося історично за допомогою соціальних, економічних чинників, за своєю самобутньою (традиційною) культурою та специфічною організацією ритму життя воно пов'язано з монотонним виконанням сільськогосподарської праці. Соціокультурний простір міста можна розглядати і у варіанті місто-символ, і в контексті порівняння міста і села. Місто – це місце концентрації культурних і символічних тіл; як людське тіло складається з певних органів, так і міське тіло складається з символів. На нашу думку, місто-символ має свій неповторний соціокультурний простір, що вирізняє конкретне місто з-поміж інших і створює образ, бренд міста; цю функцію можуть виконувати пам'ятки архітектури, цікаві місця, наприклад арки, мости, площі, вежі, будинки, музеї, театри. Образ міста пов'язує світосприйняття і культурні цінності. Культурні символи проходять довгий шлях становлення, вибудовування міського середовища, через це вони стають колективними цінностями міських спільнот і культурним надбанням суспільства. Вони є важливими складовими ментальності міських жителів, і життєвих сил у побудові системи образів. На нашу думку, міста складаються з людей і їхнього життя, і люди закладають смисл і значення міста своєю діяльністю і формують архітектуру міста. Можна сказати, що життєдіяльність міста визначається через дії людей з метою задоволення власних потреб, пов'язаних з міськими умовами життя. Відповідно до тверджень К. Лінча, найбільш важливою в просторовій організації міського середовища є амбівалентна опозиція центр – окраїна. У центрі концентруються владні структури, символи місця, пам'ятки

архітектури, культові споруди, що мають культурно-історичну цінність для міста й держави в цілому. Центр регулярно або періодично відвідують усі мешканці міста. Для міських жителів ідеал міського середовища – старий центр, де знаходяться різні пам'ятки архітектури, театри, музеї тобто місце зосередження традиційної культури. Якості образу мають відношення до соціокультурних феноменів, які будують зв'язки з універсумом і є засобами масової комунікації. Отже, за допомогою символів і образу передається інформація і формується зв'язок з міським середовищем. На нашу думку, образ передається через символи міста, а символічні системи є основним механізмом становлення соціокультурних просторів, тому що окрема соціальна спільнота має потребу в знаках, які її відокремлюють від інших спільнот. Ці знаки відтворюють і підтримують автономність останніх. У суспільстві існують різні системи знаків, які використовуються для комунікативної дії. Символи міста та велич будівель і їх кольори створюють неповторний дух міста, атмосферу, що чинить значний психологічний вплив на людину. Це дає нам підставу вважати, що міський мешканець адаптується до такого штучного середовища, яке далеке за кольорам від природного середовища. Для селянина природно спостерігати навесні і влітку зелений колір, восени багатство різних кольорів, взимку білий. Це розмаїття кольорів радує, а для містянина все в різні пори року темно, сіре і асфальтове, оскільки будуються нові будівлі особливо у спальних районах) сумних кольорів, що негативно впливає на сприйняття городянина свого міста і його загальний психологічний стан. З цієї причини важливим є центр міста, в якому концентруються пам'ятки архітектури. Під час свят більшість мешканців приїжджають до «духовного» історичного центру міста, навіть якщо економічно він перестав бути центром. Саме центр формує міську «тілесність» і створює образ міста. Місто динамічно пов'язане з широким колом практичних дій і культурними принципами міських жителів, створює свій неповторний простір зі специфічним суспільним існуванням. Для відчуття мешканцем міста себе більш впевнено та затишно потрібна зрозуміла інформація, представлена у формі символів – пам'яток архітектури. Отже, ми бачимо, що суспільні території виконують важливу комунікативну функцію. Як ми виявили, інформація, яка передається за допомогою

символів, є головним елементом простору. У колі архітекторів має місце думка, що матеріальні форми організації простору впливають на соціальне життя і визначають манери поведінки міських жителів. Майже в кожному місті величезний годинник на вежі, з мелодійним дзвоном – один із символів міста, що організує міських мешканців. Однією з характерних рис міського життя є дотримання суворого «часового порядку» – пунктуальність пов'язана зі специфікою міської праці, навчальною, науковою, медичною, торгівельною діяльністю. Мешканець міста повинен постійно розмірковувати над тим скільки часу витратить на дорогу, коли прийде автобус, чи не потрапить він у пробку, чи не запізниться людина на зустріч або, навпаки, приїде зарано.

Слід зауважити, що людина сприймає соціокультурний простір міста через сукупність візуальних «картинок», прочитання яких вимагає знання особливих символічних кодів і засновано на дії слабо усвідомлюваного людиною механізму просторового синтезу, пов'язаного зі здатністю образів уявляти інформацію в усьому обсязі й формі, що сприймається миттєво. П. Сорокін розглядав природу соціальних явищ і аналізував символічні форми, які дозволяють соціальним суб'єктам обмінюватися психічними переживаннями. Мислитель розуміє під символом зовнішню матеріальну оболонку внутрішніх свідомих і матеріальних актів. На думку П. Сорокіна, емоції, переживання не можуть бути виражені в їх чисто психічному бутті, а можуть бути об'єктивовані лише через неспіхічних посередників і провідників, якими виступають символи. Мислитель виділяє такі види символів: звукові (мова, спів, музика); світлові, колірні і просторові (залізнична сигналізація, картина, написи); предметні (прапори, герби, хрести і т. д.); рухливі (міміка, жести)[3].

Слід підкреслити, що людина є активним учасником міського середовища і тому знаходиться під впливом його символів. Адже людина – духовний зміст соціокультурного простору, що не існує поза людської діяльності. Тобто відбувається взаємовплив людини і міського середовища, людина сама структурує соціокультурний простір міста. У соціокультурному просторі сучасного міста утримуються характерні риси життєдіяльності людей. Людина, організовуючи свою

діяльність у просторовому середовищі міста, втілює своє розуміння законів природи, спосіб бачення світу. Зауважимо, що символи - це особливі мітки соціокультурного простору міста. Згідно з нашою гіпотезою, під час зчитування символів і знаків відбувається суспільна та діалогічна взаємодія. Отже, винятковою особливістю міста є багата символічна складова, яка відрізняє від зовнішнього сільського середовища, аграрного оточення. Селян, як відомо, місто приваблює своїми можливостями. Виявлено, що міське середовище, в якому матеріалізуються результати соціальної активності, надає людині широкий спектр можливостей для діяльності. Порівняно з міським середовищем у сільському середовищі обмежене розташовування. Отже, в сільському типі поселень жорсткіше задається певний ритм життя, зменшується вибір занять, а також звужується простір спілкування, зменшується рівень побутового комфорту. Слід підкреслити, що з існуючих можливостей для діяльності міських жителів може використовуватись лише частина. На нашу думку, місто надає жителям і більш комфортні умови існування, різноманітні сфери дозвілля, більше можливостей для продуктивного використання мешканцем міста вільного часу, що також додає відчуття свободи, свободу спілкування; місто надає можливість отримати освіту і піднятися вище по соціальним сходам; місто приваблює ще й тим, що містить широкий спектр можливостей для розваг і створює ілюзію «легкого» життя. Зазвичай усі перелічені фактори приваблюють сільських жителів до міст-мегаполісів. Як свідчить аналіз соціологічних досліджень, у повсякденному житті людей спілкування у місті обмежене, зазвичай здійснюється зв'язок конкретного і абстрактного в сприйнятті членів сім'ї, друзів, колег по роботі, знайомих і незнайомих. Слід звернути увагу на те, що сільські жителі сприймають сусідів у всій чуттєвій конкретиці, адже простір поселення збігається з простором знайомств. Але чисельність населення міста, зрозуміло, робить це неможливим, тому власне міське соціальне середовище починається із сусідів і перехожих. Зауважимо, що мешканці сучасного міста, з якими стикається житель міста на вулиці, в транспорті, в громадських установах, цілком конкретні, але при цьому зберігають «абстрактність», оскільки вони анонімні. Висока щільність міського населення зумовлює інтенсифікацію різних

форм суспільного спілкування. Зазначимо, що сучасна людина є членом багатьох спільнот: сім'ї, трудового колективу, професійної спільноти, національної, релігійної групи, неформальних об'єднань. Система цінностей, норм поведінки і форм спілкування в цих спільнотах різна. З огляду на це має бути перехід від одних норм спілкування до інших. Так, спостерігається когнітивне перевантаження. Інтенсивність фізичного та емоційного спілкування, притаманне міському середовищу, породжує втому і призводить до певного нервового виснаження. Тому для жителів міста характерні такі енергозберігаючі технології в спілкуванні: збільшення значення функціонально-рольового спілкування, висока вибірковість інтимно-особистого спілкування, скорочення кількості та інтенсивності сусідських контактів – людина їх обмежує, щоб компенсувати загальну перенасиченість контактами міської культури. Найбільшу активність жителі великих міст виявляють насамперед у спілкуванні з друзями і знайомими, потім – з родичами, після цього – з товаришами по службі, а найменша активність у спілкуванні припадає на сусідські зв'язки. Згідно з Г.Зіммелем, у селах «більше потрібно проявів душі» [2,с. 24]. На нашу думку, це пов'язано з малою кількістю сільського населення, і люди знають один одного і більше думають хто, що, скаже, що подумає і втікають від традиційної моралі, місто надає більше свободи в спілкуванні. Ф. Тьоніс пише, що «будь-яка хвала сільському життю завжди пов'язана з тим, що там спільність між людьми є сильнішою й живішаю...» [4,с.19]. Це означає спільність духу як спільну діяльність в одному напрямі. Сусідство є загальною ознакою сумісного життя в селі, де характерна близькість осель. Думки обох мислителів збігаються в позитивній оцінці сільського життя порівняно з міським. Ф. Тьоніс критикує життя в місті, а саме у Берліні, а Г. Зіммель критикує життя в великих містах, пов'язуючи його з нервозністю. Слід зазначити, що окрім шаленого ритму життя, одним із важливих моментів міського життя є стреси, фобії та депресії. Місто має велику кількість подразників, які є причиною фобій. Серед них, наприклад, страх аварій, нападу бандитів, терактів, техногенних катастроф, землетрусів, цунамі тощо. Сучасна людина переживає багато стресів на роботі, постійно відчуває ризики для життя в русі міського ритму, невідповідність статусу, який нав'язують глянцева журналістика,

реклами в ЗМІ і Інтернеті. З технологічним й інформаційним прогресом посилюється пропагування нових західних або американізованих форм тілесності, що підтримується сучасною кіноіндустрією, рекламою на телебаченні та в Інтернеті. Засобами масової комунікації нав'язуються взірці «доброго» і «поганого» «нормального» і «аномального», і це зрештою формує у міських мешканців певні бажання відповідно до статусу, якого вони хочуть досягти. Для цього міські мешканці змінюють зачіску, одяг, манери поведінки, іноді навіть коло спілкування. Люди для відчуття себе справжнім мешканцем міста, підкреслення бажаного (або вже щойно набутого) статусу купують брендові речі, навіть якщо для цього вимушені позичати гроші. Для міського жителя все має символічний характер, він завжди думає про престиж. Для селян бренд маркує соціокультурну належність до міста. Сільські жителі, опинившись у місті, бажаючи бути «як всі», придбають нав'язані культурною глобалізацією західні й американські бренди, так і не розуміючи, що слідують симулякрам, які дають їм ілюзорне відчуття вкорінення в соціокультурний простір міста. Для відповідності нормам і вимогам міського життя людина змінює себе, свій стиль в одязі, адже мода є типовою характерною рисою міста. Але мігранти з сільської місцевості, переїжджаючи до міста, як равлики несуть свій дім на собі, і їх не покидає їхній габітус. Оскільки манери поведінки недавніх «містян» іноді за певних ситуацій несуть на собі відбиток селянського життя, людина сама цього за собою не помічаючи, проявляє сільське ество, і змінюючи свій одяг, зачіску, ритм життя, привчившись до пунктуальності, все одно в душі залишається сільською. Іноді селянина видає стиль одягу, навіть якщо він одягнений відповідно до останнього писку моди, все одно смак і кольорова гама видає його сільській габітус. Селянській габітус проявляється у загальній невихованості, коли селюки дуже гучно і грубо розмовляють не соромлячись у виразах. Городяни свої почуття й емоції виражають стриманіше. Міські люди зазвичай толерантніше ставляться до чужих думок порівняно з селянами. Однією з істотних ознак міста є його відкритість до інших впливів – мовних, культурних. Згідно з нашою гіпотезою, соціокультурний простір міста відкрите до інновацій, а соціокультурний простір села більш консервативний. Сільській людині складно

адаптуватись до міста, воно її «перевиховує» культурною програмою, освітніми можливостями, правилами етикету, дисциплінує вимогою дотримуватися пунктуальності. В містах жорстко живуть за годинниками, які, наприклад, є на будівлях головних адміністративних установ або на ратушах. Це певною мірою організовує міське життя. У селах життя організоване згідно з природними годинниками (схід сонця, спів півня тощо). Суворі пунктуальність – вимога міста. Зауважимо, що поведінка формується як раз під час свят, які мають значний вплив на недавнього «містянина» і підкреслюють габітус міста. Сільська людина робить все для вкорінення у соціокультурний простір міста. Місто може як творити людину, так і знищувати її негативним впливом на психіку, здоров'я.

Окрім психологічних існують екологічні проблеми міста. Серед них найбільш поширені шумове забруднення, яке спричиняється міським транспортом. Шум є загальним негативним тлом для розвитку нервово-психічних захворювань. Житель міста стиснутий міським простором, живе в ньому, підкоряється законам міста. У свою чергу і місто змінюється разом із людиною. Відмінними рисами міста є густота населення на невеликому просторі, напруженість міського життя, зумовлена наявністю у місті промисловості й розгалуженої торговельної мережі, а також розмаїттям культурних форм життя. Відмінними рисами сільського життя є одноманітність занять, територіальна замкнутість, сезонність сільсько-господарських справ. Наявність невеликої кількості контактів у селі в аспекті психологічного стану видається позитивним, з точки зору екології жити в селі краще, ніж у місті. Для жителя міста такий фон стає звичним, але коли мешканець міста вибирається за межі міста на природу, то він особливо гостро відчуває тишу або розміреність природних шумів. Село зовсім – інший світ, в якому майже відсутній «технічний» шум. Найбільша проблема для мешканців міста – забруднення атмосферного повітря, що шкодить дихальним шляхам. Шкідливі речовини концентруються не тільки у повітрі, а й у питній воді, їжі, водоймах. Забруднене активністю промислового виробництва міське середовище негативно впливає на кожну людину і зрештою на все суспільство, оскільки саме у містах сконцентровані науково-інтелектуальні, управлінсько-адміністративні і т.п. ресурси держави. Це не означає,

що сільська місцевість і її жителі мають менше значення, але саме у місті здебільшого твориться і реалізується образ певної країни.

Коли сільські жителі мігрують до міста, на перших порах вони не беруть до уваги екологічні й психологічні проблеми. Сільський мешканець приїжджає за можливостями, які надає місто. Через посилення процесів міграції у міста кордони самого міста розширюються, кількість сільських жителів і самих сіл зменшується. Зникненню кордонів між містом і селом сприяють і процеси інформатизації, віртуалізації, урбанізації. Так, наприклад, можливості сільського жителя і містянина збігаються відносно користування Інтернетом. Міські жителі і сільські мешканці мають рівні можливості в користуванні Інтернетом, здійснювати віртуальні подорожі містами світу, музеями. Різниця полягає в тому, що міський мешканець може в будь-який час піти до музею, на власні очі побачити те, що його зацікавило, а селянину необхідно вибратись для цього до міста і т.д. Основними перевагами у соціокультурній сфері міста є: доступність культурних благ для всіх жителів міста, вибір закладів культури, свобода вибору місця роботи і отримання освіти, свобода від традиційної, властивої сільській культурі, моралі.

Логічним буде зробити такий висновок: по-перше, соціокультурний простір міста – це штучне утворення, і людина структурує соціокультурний простір своєю діяльністю і водночас сама знаходиться під його впливом; по-друге, місто характеризується більшою кількістю символів пам'яток архітектури, які підкреслюють габітус міста; по-третє, міське життя характеризується шаленим ритмом, свободою вибору контактів, освіти, роботи; по-четверте, габітус містянина підкреслює зовнішній вигляд.

Література:

1. Бурдьє П. Социология социального пространства / П. Бурдьє; пер. с фр. – М. : Институтэкстримальнойсоциологии; СПб.: Алтейя, 2007. – 288с.
2. Зиммель Г. Большегорода и духовнаяжизнь // Логос. – М.: 2002. - №3-4. – с.23-35.

3. Сорокин П. Социальная и культурная мобильность / П. А. Сорокин // Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 543с.

4. Тьоніс Ф. Спільнота і суспільство / Ф. Тьоніс. Пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2005. – 262.

ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЬ СЕЛА И ГОРОДА В СВЕТЕ СОВРЕМЕННОЙ АНТРОПОЛОГИИ

Филиппова Т. А.

В статье делается попытка философского осмысления противоположности села и города в контексте сформированных ими социокультурных пространств. Определены характерные черты города. Проведено сравнительный анализ влияния социокультурного пространства города и социокультурного пространства села на человека. Проанализировано формирование образа города и его влияние на человека.

Ключевые слова: социокультурное пространство, город, символ, габитус.

COUNTRY AND TOWN OPPOSITION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY HISTORICAL ANTHROPOLOGY

Filippova T. A.

The attempt of philosophic understanding of country and town opposition in the context of formed by them social-cultural spaces was done in the article. The characteristics of the town were determined. The comparative analysis of social-cultural space influence of the town and social-cultural space of the country on man was made. The forming of town image and its influence on man were analyzed.

Key words: social-cultural space, town, symbol, habitus.